

Jolanta Załęczny

Akademia Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie, Instytut Historii

ORCID: 0000-0003-0615-410X

Rafał Jaźwiński

Akademia Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie, Szkoła Doktorska

ORCID: 0000-0002-1051-6348

Obchody „Imienin Marszałków Polski” w 1939 roku na przykładzie uroczystości w garnizonie brzeskim (analiza materiału źródłowego)

Słowa kluczowe

kult Piłsudskiego, Naczelný Wódz, wojsko, pamięć, Brześć nad Bugiem

Streszczenie

Imieniny Józefa Piłsudskiego (19 marca) obchodzone od czasów legionowych, wpisały się w budowanie jego kultu i stały się swoistym świętem, którego rangę wzmacniały instytucje państwowe. Obok mitu Piłsudskiego zaczął powstawać też kult postaci Edwarda Śmigłego-Rydza, którego imieniny przypadają 18 marca. Imieniny marszałka Józefa Piłsudskiego, a od 1937 roku także marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza były uroczyste obchodzone przez wojsko, administrację oraz organizacje społeczne i polityczne. Przykładem mogą być uroczystości, jakie miały miejsce w Brześciu nad Bugiem w roku 1939, których przebieg odtworzono na podstawie archiwaliów.

Imieniny Józefa Piłsudskiego (19 marca) były swoistym świętem narodowym, obchodzono je jako święto dumy Polaków i siły Polski. Szczególnego znaczenia obchody nabrały po roku 1926, kiedy żywiłowy wcześniej kult marszałka nabrał urzędowego charakteru i został wzmocniony przez instytucje państwowe¹. Obok rocznicy odzyskania niepodległości, dzień imienin stał się najważniejszą okazją do przypomnienia jego zasług. Obchodzono go w szkołach, w wojsku, świętowano na łamach prasy sanacyjnej².

Imieniny Józefa Piłsudskiego, chociaż nie należały do świąt państwowych, to takimi de facto się stały. W tym dniu główną rolę nie grała osoba, ale Marszałek jako wyzwoliciel, jako bohater, jako człowiek, któremu wszystko się zawdzięcza, a zwłaszcza niepodległość. Wielokrotnie wypowiadały się o nim osoby z jego otoczenia, które potwierdzały wyjątkowość tego człowieka. Hołd składali mu wszyscy, a zwłaszcza weterani zrywów niepodległościowych, którzy mają świadomość jak trudno było odzyskać wolną Polskę. Po śmierci Piłsudskiego, jego imieniny stały się okazją do podkreślania ciągłości jego pracy i powoływania się na jego autorytet, aby zyskać przychyłność społeczeństwa³.

Imieniny były świętem o szczególnym znaczeniu dla wojska, choć uroczystości nie ograniczały się tylko do kręgów wojskowych. Były traktowane przez władze wojskowe jako jeszcze jeden ze środków wychowawczych, które można zastosować wobec żołnierzy. Organizowano je w każdym niemal mieście, a wyjątkowo uroczystości obchodzono w garnizonach wojskowych, gdzie powstawały komitety obchodów imienin. Zasadą było dekorowanie koszar, organizowanie capstrzyków, akademii, wieczornic, pogadanek i spektakli teatrów amatorskich. Na najbardziej reprezentacyjnym placu odbywała się defilada wojsk, którą odbierał przedstawiciel dowództwa garnizonu⁴.

¹ P. Cichoracki, *Z nami jest On. Kult Marszałka Piłsudskiego w Wojsku Polskim w latach 1926–1939*, Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Wrocław 2001, s. 63–68; J. Załączny, *Tradycje patriotyczne elementem kształtowania zbiorowej świadomości historycznej w II Rzeczypospolitej*, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2017, s. 256–297.

² Np. *Naczelnny wódz*, „Gazeta Polska” 1933, nr 78, s. 1.

³ M. Chechłowska-Lipińska, *Rytuały periodyczne jako narzędzie integracji systemu „pomajowego”*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2013, nr 18, s. 71.

⁴ F. Kusiak, *Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej*, PWN, Warszawa 1992, s. 231.

Pamięć o marszałku pielęgnowana była przez lata. Szczególne natężenie kultu dało się zauważyć po maju 1935, czyli po śmierci Piłsudskiego. Pod koniec istnienia II RP formy obchodów oraz ujęte w nich treści ulegały modyfikacji, bo uroczystości wykorzystywano w kontekście potrzeb politycznych do konsolidacji obozu sanacyjnego, a także skupienia społeczeństwa wokół idei obrony zagrożonej Polski. Dał temu wyraz gen. Kazimierz Sosnkowski:

Wołałeś Komendancie – Nie oddamy ani piędzi ziemi polskiej i nie pozwolimy by uszczuplono nasze granice, do których mamy prawo. Mówiłeś Komendancie, że bić się można i zwyciężać w najtrudniejszych warunkach, lecz trzeba tego mocno pożądać. Naród polski, gdy wybije godzina próby, śladem Twoim błagać będzie Wszechmocnego wielkim czynem o triumf swej słusznej sprawy⁵.

Obchody imienin Piłsudskiego były więc okazją do przypomnienia jego zasług jako Naczelnego Wodza skutecznie mobilizującego naród do walki⁶. Upatrywano w nim twórcę – trochę na wzór mitycznego herosa – silnej pozycji Polski w Europie⁷ oraz kreatora polityki międzynarodowej. Nie unikano jednak eksponowania jego ludzkich cech, jak choćby poczucia humoru⁸ czy otwartości w stosunku do dzieci⁹. Był jednak przede wszystkim symbolem państwowości polskiej¹⁰.

Wobec wzrastającego zagrożenia wojną odwoływano się do jego dokonań, bo wciąż wierzono, że jedynie osoba jego pokroju może obronić niepodległość Polski. Na podstawie mitu Piłsudskiego, w oparciu o stosunek społeczeństwa do wojska i reprezentowanych przez nie imponderabiliów, zaczęto formułować ideę konsolidacji społeczeństwa wokół postaci Edwarda Śmigłego-Rydza, współpracownika, spadko-

---

⁵ W czwartą rocznicę zgonu Pierwszego Marszałka Polski J. Piłsudskiego, „Monitor Polski” 1939, nr 110, s. 2.

⁶ H. Hein-Kircher, *Kult Piłsudskiego i jego znaczenie dla państwa polskiego 1926–1939*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2008, s. 201–215. Zob. P. Cichoracki, *Legenda i polityka. Kształtowanie się wizerunku Marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005.

⁷ P. Cichoracki, *Z nami jest On...*, op. cit., s. 47–49.

⁸ K. Namiśniewski, *Z Marszałkiem na „Wichrze”, „Wiarus” 1939, nr 7, s. 196–197.*

⁹ Zob. M. Jehanne Wielopolska, *Józef Piłsudski w życiu codziennym*, Główna Księgarnia Wojskowa, Kraków–Warszawa [1937].

¹⁰ B. Kusiński, *Dlaczego czcimy dzień 19 marca*, Kolejowe Przysposobienie Wojskowe, Warszawa 1932, s. 31.

biercy i niezawodnego ucznia Komendanta oraz „wodza narodu”¹¹. Sam Śmigły-Rydz szybko zaczął tworzyć kult własnej osoby¹². Sprzyjała temu rola wojska w państwie, a ponadto ekipa rządząca była całkowicie niezdolna do istnienia bez silnego przywództwa¹³. Wykorzystywał do tego postać i legendę wielkiego poprzednika oraz wszystkie okazje, by realizować swoje wojskowe i polityczne ambicje¹⁴. Mocno pomagała mu w tym m.in. prasa, która publikowała liczne zdjęcia z wydarzeń, w których uczestniczył, informowała o każdej chorobie, każdym pobycie na polowaniu, drukowała wszystkie przemówienia.

Imieniny Józefa Piłsudskiego poprzedzał w kalendarzu dzień imienin Edwarda Śmigłego-Rydza (18 marca). Jak podkreślił w radiowym przemówieniu szef sztabu Obozu Zjednoczenia Narodowego płk Zygmunt Wenda:

Obchodzimy dziś dzień uroczysty a radosny – dzień imienin Naczelnego Wodza – Marszałka Śmigłego-Rydza. Dni 18 i 19 marca tak spleły się z sobą, jak spleły się więzią nierozzerwalną dwa życia i dwa trudy: Józefa Piłsudskiego i jego następcy. Ta długoletnia współpraca dała w swym wyniku ciągłość linii postępowania, jedność myślenia i pozwoliła na godne spadkobranie idei i czynów z niej wypływających¹⁵.

Zaś w ocenie pisma „Naród i Wojsko” z 1939 roku:

Tradycyjnym zwyczajem oba te dni patronów Pierwszego i Drugiego Marszałka Polski przemieniły się i w tym roku w wielką i powszechną manifestację serca. Przędowała stolica – ale i na dalekich kresach zadźwięczały spiżowym brzmieniem serca obrońców Ojczyzny, deklarujących na zjeździe niepodległościowców z Wołynia gotowość obrony granic, jako najrzeczniejszy wyraz hołdu dla Twórcy tych granic, oraz jako najmilszy upominek dla Jego Następcy, Naczelnego Wodza¹⁶.

---

¹¹ Np. *Nasz Wódz*, „Wiarus” 1938, nr 12, s. 353; *Wodzu prowadź*, „Wiarus” 1939, nr 33, s. 1082.

¹² R. Mirowicz, *Edward Rydz-Śmigły, Działalność wojskowa i polityczna*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1991, s. 141.

¹³ Zwraca na to uwagę A. Chojnowski, *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Ossolineum, Wrocław 1986, s. 235.

¹⁴ J. Majchrowski, *Silni – Zwarci – Gotowi. Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985, s. 76.

¹⁵ *Powiew historii. Przemówienie płk. Wendy*, „Kurier Polski” 1939, nr 78, s. 7.

¹⁶ *Dzień 18 i 19 marca w Polsce*, „Naród i Wojsko” 1939, nr 7, s. 3.

Świętowanie imienin marszałka Józefa Piłsudskiego, a od 1937 roku także imienin marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza miało dość specyficzny charakter, ponieważ uroczystości te nie zyskały – na co zwraca uwagę Adam Ostanek – usankcjonowania prawnego¹⁷. Niezależnie od tego wpisały się do kalendarza i były obchodzone przez wojsko, administrację oraz organizacje społeczne i polityczne.

Obchodzone od 1937 roku 18 i 19 marca imieniny połączono w zasadzie w całość i określano wspólnym mianem „Imienin Marszałków Polski”. W wielu miastach miały one podobny scenariusz, „w koszarach i na ulicach miasta transmitowano przemówienia prezydenta dotyczące zasług obydwu marszałków. Podtrzymano jednak refleksyjny charakter obchodów w ten sposób, że zrezygnowano z capstrzyków i koncertów orkiestr wojskowych, na rzecz przemarszów ulicami miasta przy werblach”¹⁸.

Obydwaj marszałkowie byli mocno związani z wojskiem. Zrozumiały więc, że uroczyste obchody w kolejnych dniach marca nabierały szczególnego charakteru w miejscowościach, gdzie stacjonowały garnizony wojskowe. Przede wszystkim Piłsudski był „dla żołnierzy uosobieniem gorącego i ofiarnego patriotyzmu oraz mężem stanu”¹⁹.

Takim miejscem z garnizonom wojskowym był niewątpliwie poleski Brześć nad Bugiem. Środowisko wojskowe było tam liczne, skoro w 1930 roku pisano: „Żyje Brześć z wojska i urzędników”²⁰. Obecność dużego garnizonu podnosiła prestiż miasta, a także rzutowała na charakter życia społeczności lokalnej.

W Brześciu mieściła się siedziba Dowództwa Okręgu Korpusu Nr IX. W garnizonach, gdzie miały swoją siedzibę Dowództwa

¹⁷ A.A. Ostanek, *Jak świętować, to tylko z żołnierzami... Udział wojska w najważniejszych uroczystościach międzywojennego Stanistawowa (1919–1939)*, [w:] *Po stronie pamięci i dialogu... Stanistawów i ziemia stanistawowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku*, t. 1, *Polityka wojskowość*, Stara Szuflada, Warszawa–Stanistawów 2017, s. 243.

¹⁸ *Ibidem*, s. 246.

¹⁹ M. Pałaszewska, *Imieniny Marszałka, „Niepodległość i Pamięć”* 1997, r. 4, nr 3 (9), s. 134. Tam też opisy obchodów w różnych miastach. Zob. P. Cichoracki, *Z nami jest On...*, op. cit.; P. Wywiół, *Obchody imienin Marszałka Józefa Piłsudskiego w II Rzeczypospolitej*, „Biuletyn Informacyjny Miesięcznik Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej” 2012, nr 3, s. 53–57.

²⁰ W. Bieszanow, *Polski czas w Brześciu nad Bugiem*, „Technika Wojskowa Historia” 2012, nr 5 <https://www.magnum-x.pl/arttykul/polskiczaswbrzesciu> [dostęp: 15.02.2022].

umiejscowiono komendy miast, „przy czym dowódca miasta był jednocześnie dowódcą garnizonu. Tu również obowiązywała zasada, iż funkcję tę pełnił najstarszy stopniem i starszeństwem oficer (z wyłączeniem dowódcy okręgu). Zarówno w przypadku komend miast jak i komend garnizonów, podlegały one bezpośrednio dowództwu okręgu korpusu”²¹. W latach 1921–1927 twierdza brzeska stanowiła Umocniony Obóz Brześć. Jego dowódcą do roku 1926 i komendantem miasta był gen. Leon Billewicz²². Po nim funkcję komendanta miasta (1926–1927) sprawował gen. Michał Piotr Milewski²³. Według Władimira Bieszanowa²⁴ kolejnymi komendantami byli: ppłk Mieczysław Węgrzyn (do 1937) i ppłk Stanisław Giebułtowicz²⁵. Jak wynika z analizowanego poniżej rozkazu, komendantem garnizonu w 1939 był płk Ludwik Buczek²⁶.

W garnizonie brzeskim zlokalizowano kilka formacji wojskowych, m.in.: 35. pułk piechoty²⁷, 9. Samodzielny Batalion Łączności, 6. Batalion Saperów²⁸ włączony w skład 2. Grupy Saperów, 82. Syberyjski Pułk Strzelców im. Tadeusza Kościuszki²⁹, 30. Dywizjon Arty-

---

²¹ A.A. Ostanek, *Życie codzienne żołnierzy garnizonu lwowskiego w okresie międzywojennym*, „Przegląd Wschodni” 2016, t. 14, z. 2 (54), s. 379.

²² L. Billewicz był w latach 1921–1927 dowódcą twierdzy w Brześciu; „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1927, nr 5, s. 37; T. Kryśka-Karski, S. Żurkowski, *Generałowie Polski Niepodległej*, wyd. Editions Spotkania, Warszawa 1991, s. 75.

²³ Wcześniej pełnił funkcję komendanta Obozu Warownego „Brześć”. W 1926 r. został mianowany komendantem miasta; „Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych” 1926, nr 2, s. 6.

²⁴ W. Bieszanow, op. cit.

²⁵ R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, t. 29, Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Biblioteka Jagiellońska, Kraków 2006, s. 158.

²⁶ Ludwik Buczek w latach 1929–1937 był dowódcą 30. Poleskiego Pułku Artylerii Lekkiej (dyslokacja: 1922 – Włodawa, 1934 – Bereza Kartuska, 1936 – Brześć); A. Dołgowski, *Brześć nad Bugiem. Podróż w czasie 1919–1939*, Bellona, Warszawa 2016, s. 53.

²⁷ Jego dowódcą od marca 1939 roku był ppłk Jan II Maliszewski, zastępcą ppłk Stanisław Stankiewicz. Wcześniejsze dzieje 35. pp. zob. W. Brzychaczek, *Zarys historii wojennej 35-go pułku piechoty*, Wojskowe Biuro Historyczne, Warszawa 1929.

²⁸ Dowódca ppłk sap. Eugeniusz Szubert. Zob. Z.J. Cutter, *Saperzy II Rzeczypospolitej*, Stowarzyszenie Saperów Polskich, Warszawa 2005.

²⁹ Dowódca ppłk dypl. Antoni Chruściel.

lerii Ciężkiej³⁰, 4. Batalion Pancerny³¹, 9. Grupę Artylerii, 6. Batalion Saperów, 9. dywizjon artylerii przeciwlotniczej, 9. Dywizjon Żandarmerii, 5. Batalion Balonowy. W 1938 roku utworzono Centrum Wyszukolenia Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej³².

Z wielu powodów warto przyrzeć się obchodom w roku 1939, w ostatnim roku istnienia II Rzeczypospolitej. Przechowywane w Archiwum Państwowym w Brześciu dokumenty ukazują organizację i przebieg uroczystości ku czci marszałków Edwarda Śmigłego-Rydza oraz Józefa Piłsudskiego, obchodzone po raz ostatni w wolnej Polsce i po raz ostatni w polskim Brześciu. Osadzone w wojskowych realiach i wpisane w historię garnizonu, dokumentują zaangażowanie wojska w organizację święta, a także pokazują zbliżenie żołnierzy i mieszkańców miasta. Prezentowane źródło dostarcza też informacji na temat życia garnizonu oraz samego miasta³³, bowiem w tekście

---

³⁰ Dowódca mjr art. Aleksander Korsak.

³¹ Od lutego 1938 do września 1939 dowódcą był mjr Karol Krzyżanowski; zob. K.M. Gaj, *Polska broń pancerna w 1939 roku – organizacja wojenna i pokojowa jednostek*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2014; R. Szubański, *4 Batalion Pancerny*, Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 1996.

³² A. Dołgowski, op. cit., s. 24–61.

³³ Współcześnie wciąż brakuje wyczerpujących opracowań dziejów województwa poleskiego, choć wspomnieć tu należy wydaną w 2014 roku monografię autorstwa Wojciecha Śleszyńskiego *Województwo kresowe II Rzeczypospolitej. Województwo poleskie*, Wydawnictwo Avalon, Kraków 2014. Przed wojną powstawały przyczynki do dziejów miasta i twierdzy pisane przez wojskowych. Wśród nich broszury autorstwa R. Horoszkiewicza, *Krótki zarys dziejów Brześcia nad Bugiem*, Poleskie Zakłady Graficzne, Brześć nad Bugiem 1926 (odbitka z „Rocznika Poleskiego”); W. Mondalskiego, *Brześć Podlaski (Brześć Litewski, Brześć nad Bugiem). Zarys geograficzno-historyczny*, Nakładem Wydawnictwa Regionalnego, Turek 1929 oraz K. Zdańskiego, *Przyczynki do dziejów powiatu brzesko-litewskiego i ziem nim objętych*, Nakładem autora, Warszawa 1936. W roku 1997 została wydana praca J. Sroki, *Brześć nad Bugiem. Dzieje miasta i twierdzy*, Wydawnictwo Antyk Marcin Dybowski, Biała Podlaska. Natomiast w Londynie ukazała się w roku 1997 książka Danuty Waszczukówny-Kamienieckiej, *Brześć, niezapomniane miasto*, Nakładem autora, Londyn 1997. Jest to jednak pamiętnik, więc w sentymentalny sposób prezentuje Brześć w II RP. Ukazało się natomiast kilka wartościowych opracowań dotyczących wybranych aspektów życia politycznego województwa poleskiego (P. Cichoracki, *Polesie nieidylliczne. Zaburzenia porządku publicznego w województwie poleskim w latach trzydziestych XX wieku*, Wydawnictwo LTW, Łomianki 2007; idem, *Województwo poleskie 1921–1939. Z dziejów politycznych*, Wydawnictwo LTW, Łomianki 2014.

zanotowano np. nazwy ulic, co pozwala odtworzyć topografię uroczystości w przedwojennym Brześciu.

Warto poznać treść rozkazu i zwrócić uwagę na szczegóły organizacji obchodów. Na potrzeby niniejszego tekstu wybrano Rozkaz Tajny nr 4 z dnia 15 marca 1939 roku³⁴.

Komendant Garnizonu Brześć n. B.

Dnia 15 marca 1939 r.

Rozkaz Tajny nr 4

Obchód imienin Marszałków Polski

W dniach 18 i 19. III. br.

Program uroczystości – zarządzenie wykonawcze.

I. Dzień Imienin Marszałka Edwarda Śmigłego Rydza

Dnia 18 marca 1939 r.

Przed południem – zajęcia normalne. Popołudnie wolne od zajęć.

1) Audycja żołnierska.

O godz. 12:30 Polskie Radio transmitować będzie na wszystkie rozgłośnie polskie specjalną audycję żołnierską ku czci Dostojnego Solenizanta³⁵.

Dowódcy oddziałów zarządzają wysłuchanie tej audycji przez podległych im żołnierzy w świetlicach wzgl. przy specjalnie ustawionych głośnikach na placach koszarowych.

2) Pogadanki w oddziałach³⁶.

W godzinach popołudniowych pogadanki okolicznościowe w od-

---

³⁴ Archiwum Państwowe Obwodu Brzeskiego, fond 364, opis 1, dzieło 67, k. 20–25. Rozkaz tajny nr 4 Komendanta Garnizonu Brześć n.B. z dnia 15 marca 1939 r. w sprawie obchodów imienin Marszałków Polski w dniach 18 i 19. III.br. W zapisie tekstu nie wprowadzono zmian edytorskich, pozostawiono oryginalny sposób zapisu nazw i skrótów jednostek wojskowych.

³⁵ *Specjalny program nadaje Polskie Radio w dniu Imienin Naczelnego Wodza*, „Kurier Polski” 1939, nr 77, s. 11.

³⁶ Według wiceministra spraw wojskowych gen. Janusza Głuchowskiego materiały te miały pomagać w nauczaniu żołnierzy, a „celem tej nauki jest systematyczne kształtowanie psychiki żołnierza w kierunku dla państwa pożądanym”; *Rozkaz wprowadzający*, [w:] *Nauka obywatelska (tematy pogadanek)*, WINO, Warszawa 1936, [b.p.].

działach o osobie, czynach i zasługach Marszałka Śmigłego Rydza³⁷. Jako materiał do pogadarek należy wykorzystać:

„Żołnierz-obywatel” wyd. W.I.N.O. str. 299.

a) „Nauka obywatelska” wyd. W.I.N.O. – pogadanka nr 10³⁸.

b) Broszura „Generał Śmigły-Rydz Edward”.

c) „Byście o sile nie zapomnieli” wyd. Książnica Atlas³⁹.

d) „Opowieści o Generale Śmigłym” – Romana Zawady⁴⁰.

e) „Zawsze zwycięski Marszałek Śmigły-Rydz” – Fiutowskiego⁴¹.

f) Przezrocza do aparatu „Ornak” nr 367 i 368.

³⁷ Wystąpienia przygotowywali oficerowie i podoficerowie oświatowi w oparciu o wydawnictwa Wojskowego Instytutu Naukowo-Oświatowego. WINO powstał w 1935 r. na bazie wcześniejszego (istniejącego od 1921) Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego. Instytut kierował pracą kulturalno-oświatową w wojsku, sprawował nadzór nad bibliotekami i prasą, propagował idee obronności w społeczeństwie. Miał więc decydujący wpływ na wychowanie patriotyczne i obywatelskie żołnierzy. WINO wydawał publikacje przeznaczone dla prowadzących zajęcia wychowawcze w wojsku. Zob. J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Bellona, Warszawa 1996, s. 32–33; L. Wyszczelski, *Wojskowy Instytut Naukowo-Oświatowy (1934–1939)*, „Zeszyty Naukowe WAP” 1990, nr 2, s. 12–26; M. Rządowolska, *Działalność Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego w Łodzi w latach 1945–1948*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny CAW” 2011, nr 4 (33), s. 141; J. Załączny, op. cit., s. 362–363.

³⁸ *Generał dywizji Edward Śmigły-Rydz*, [w:] *Nauka obywatelska (tematy pogadarek)*, WINO, Warszawa 1936, [b.p.].

³⁹ E. Śmigły-Rydz, *Byście o sile nie zapomnieli. Rozkazy, artykuły, mowy 1904–1936*, wyd. Książnica Atlas, Lwów–Warszawa 1936.

⁴⁰ R. Zawada, *Opowieści żołnierskie o generale Śmigłym*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1936.

⁴¹ T. Fiutowski, *Zawsze zwycięski Marszałek Śmigły-Rydz*, Spółdzielcza Księgarnia Szkolna, Włocławek 1937. Książki gloryfikujące postać Śmigłego-Rydza napisali m.in.: H. Cepnik (*Edward Śmigły-Rydz. Generalny Inspektor Sił Zbrojnych. Zarys życia i działalności*, Instytut Propagandy Państwowo-Twórczej, Warszawa 1936), K. Koźmiński (*Gen. Edward Rydz-Śmigły Generalny Inspektor Sił Zbrojnych. Szkic życiorysu*, Zarząd Główny Związku Rezerwistów, Warszawa 1936), R. Zawada (*Opowieści żołnierskie o generale Śmigłym*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1936), S. Ziemak (*Edward Śmigły Rydz – człowiek, żołnierz, obywatel*, Nakł. Zarządu Okr. III Związku Strzeleckiego, Grodno 1936), A. Teslar (*Marszałek Śmigły-Rydz – życiorys*, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, Warszawa 1937), L. Stolarzewicz (*Edward Śmigły Rydz Marszałek Polski. Poradnik dla urzędującego obchody ku czci Naczelnego Wodza*, nakładem Drukarni Państwowej P.A.T., Poznań 1937), A. Langer (*Wódz Polski Marszałek Edward Śmigły Rydz*, Nakładem Towarzystwa Szkoły Ludowej, Kraków 1937), Stanisław Strumph-Wojtkiewicz (*Nasz Wódz*, Biblioteka Polska, Warszawa 1939) oraz A. Burski (*Marszałek Edward Śmigły-Rydz*, nakładem autora, Warszawa 1939).

II. Dzień Imienin Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego, dnia 18 marca br.

1) Złożenie wieńców przy pomniku.

O godz. 19:00 na Placu Traugutta⁴² odbędzie się uroczystość złożenia wieńców u stóp pomnika Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego⁴³.

W uroczystości tej wezmą udział:

- a) Kompanie honorowe z orkiestrą 35 p.p. + poczty sztandarowe 35 p.p., 82 s.p.s., 30 pls. p.a.l., 6 b.sap. i 4 b. panc.
- b) Oficerowie nieprzydzieleni Garnizonu,
- c) Podoficerom nieprzydzieleni Garnizonu,
- d) Poczty sztandarowe organizacji, związków i cechów;
Ustawienie – jak na szkicu.

O godz. 19:00 przybędą na Plac Traugutta Pan Generał Dca O.K. IX⁴⁴, Pan Wojewoda Poleski⁴⁵ i Prezydent Miasta⁴⁶, którzy u stóp pomnika złożą wieńce.

Podczas składania wieńców – kompania honorowa prezentuje broń.

Po uroczystości złożenia wieńców nastąpi 3-minutowa cisza. Rozpoczęcie ciszy na wybuch petardy. Następnie na mój rozkaz odmaszerowuje kompania honorowa 35 p.p. wraz z pocztami sztandarowymi, oficerowie i podofic. nieprzydzieleni, oraz poczty sztandarowe.

---

⁴² Centralny punkt miasta (dziś plac Lenina) położony u zbiegu ulic Bulwarnej (dziś Lenina), Unii Lubelskiej i 3 Maja (dawniej Puszczyńskiej).

⁴³ Pomnik został zniszczony przez władze sowieckie we wrześniu 1939 r.

⁴⁴ W 1921 utworzono Okręg Wojskowy Brześć. Jego pierwszym dowódcą był gen. Franciszek Krajowski. W 1923 powstał Okręg Korpusu Nr IX (Poleski). Kolejnymi dowódcami byli: gen. Karol Schubert, gen. Józef Rybak, gen. Mieczysław Ryś-Trojanowski, gen. Czesław Jarnuszkiewicz. Ostatnim dowódcą (od 29 stycznia 1938 do września 1939) OK IX był gen. bryg. Franciszek Kleeberg.

⁴⁵ Od 8 września 1932 do 2 września 1939 wojewodą poleskim był Wacław Kostek-Biernacki. Zob. P. Cichoracki, *Droga ku anatemie. Wacław Kostek-Biernacki (1884–1957)*, IPN, Warszawa 2009.

⁴⁶ Ostatnim prezydentem Brześcia (1938–1939) był Franciszek Kolbusz (1895–1940), legionista, uczestnik powstania śląskiego, kapitan piechoty, poseł na Sejm IV (w okręgu pińskim) i V kadencji (w okręgu brzeskim); J. Magdoń, *Żołnierz Niepodległości – Franciszek Kolbusz (1895–1940)*, „Dodatek Historyczny Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie” 2018, s. 3–4. Franciszek Kolbusz był prezesem oddziału Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny, Związku Legionistów, Towarzystwa Popierania Budowy Szkół Powszechnych oraz Towarzystwa Rolnik.

darowe cyw. organizacyj, związków i cechów – na miejsce zbiórki wojska i organizacyj społecznych do przemarszu.

2) Przemarsz

O godz. 19:30 – przemarsz wojska, przedstawiciele władz i organizacji, związków, cechów i szkół przed pomnikiem Marszałka.

Kolejność przemarszu:

- 1) Pan Wojewoda Poleski i Pan Generał Dca, O.K. IX ze świtami,
- 2) władze wojewódzkie,
- 3) władze samorządowe,
- 4) Dowódca całości, którym będę osobiście,
- 5) Werble orkiestr 35 p.p i 82 s.p.s. im. T.K.,
- 6) Oficerowie nieprzydzieleni, (osobno oficerowie przy szablach, osobno przy kordzikach),
- 7) Podofic. nieprzydzieleni (osobno oficerowie przy szablach, osobno przy kordzikach i bagnetach),
- 8) Szkoły i kursy pchor. Garnizonu,
- 9) 35 p.p,
- 10) 82 s.p.s,
- 11) 30 pls.p.a.l.,
- 12) 6 b. sap.,
- 13) 4 b. panc.,
- 14) Kompanie łączności 9 i 30 d.p oraz komp. szkolna k. 4 b.tel.,
- 15) Oddziały podległe Komendantowi C.W. O. P.P. (bez szkoły pchor. art. plotn.)
- 16) Oddziały P.W. z bronią i bez broni,
- 17) Związki historyczne (Zw. Legionistów⁴⁷, Zw. Peowiaków, Federacja Zw. „Wschód”, Zw. Weteranów Armii Polskiej we Francji, Zw. Ochotników Armii Polskiej),

---

⁴⁷ Oddział Związku Legionistów Polskich w Brześciu był jednym z prężniej działających w Okręgu Podlasko-Poleskim (z siedzibą w Brześciu). W roku 1936 liczył 352 członków. Prezesem Oddziału w latach 30. był inż. Tadeusz Moliński, pełniący też funkcję skarbnika Okręgu; *Związek Legionistów Polskich 1934–1936. Sprawozdanie Zarządu Głównego Związku Legionistów Polskich*, Warszawa 1936, s. 48–49, 72. Okręg Podlasko-Poleski liczył sześć oddziałów i cztery placówki. Jego prezesem był Bolesław Frydrychowicz. Wśród działaczy Okręgu był m.in. mjr, następnie ppłk WP Ludwik Skibiński (1895–1973) legionista, członek Związku Strzeleckiego, założyciel i komendant Chóru Wojska Polskiego; służył m.in. w 9. Dywizjonie Taborów w Brześciu nad Bugiem, senator (1938); *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, red. J.M. Majchrowski, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1994, s. 548.

- 18) Związki rezerwistów (ofic. rez., podofic. rez. i zw. rezerwistów),
- 19) Organizacje społeczne i kult.-ośw.,
- 20) Szkoły⁴⁸ i org. młodzieżowe,

W przemarszu biorą udział wszyscy wolni od służby, dyżurów, obsługi żołnierze Garnizonu – w szyku pieszym bez sprzętu (c.k.m., dział, wozów).

Sztandary przy swoich oddziałach. Orkiestry biorą udział w przemarszu, lecz nie grają. Oficerowie st. podofic. z wyciągniętymi szablami. W oddziałach bagnet nałożony na kb. (k bk).

Przemarsz w kolumnie ósemkowej, baony w masie. Przy każdej ósemce po 1 strz. niosącym pochodnie. Dla grupy oficerów i podofic. nieprzydzielonych 54 szer. z pochodniami przydzielili Komendant k.z. 9 szpit. okr. Szeregowi ci stawia się na placu obok wiaduktu kolejowego Brześć Centr. u wylotu ul. Sadowej.

Poszczególne jednostki organizacyjne prowadzą dcy tych jednostek. Kompanie łączności (9 i 30 d.p. oraz komp. szkolną k.4 b.tel.) prowadzi kmdt 4 b.tel.

Ubiór:

- dla oddziałów – garnizonowy służbowy, hełmy (czapki w tych oddziałach, które nie posiadają hełmów), tornistry z kocem zrulowanym, kb. (k bk), broń boczna biała, pistolety (komu przysługują),
- dla oficerów i podofic. nieprzydzielonych – garnizonowy służbowy przy białej broni bocznej.

Oficerowie i st. podofic. w rękawiczkach brązowych.

---

⁴⁸ W Brześciu działało w okresie międzywojennym: Gimnazjum Państwowe im. Romualda Traugutta, gimnazjum żydowskie, rosyjskie, Gimnazjum Polskiej Macierzy Szkolnej (żeńskie), Gimnazjum im. Juliana Ursyna Niemcewicza, Prywatne Ośmioklasowe Gimnazjum Męskie P. Lewickiego i Prywatne Ośmioklasowe Gimnazjum Żeńskie P. Lewickiego. Ponadto Prywatne Gimnazjum Mechaniczne i Stolarskie, Szkoła Powszechna nr 2 im. Tadeusza Kościuszki, Koedukacyjna Szkoła Powszechna nr 5; Męska Siedmioklasowa Szkoła Powszechna nr 3, Wyznaniowa Szkoła Powszechna Nr 4, Gimnazjum Krawieckie, Gimnazjum Kupieckie, Szkoła Techniczna, zob. A. Piętka, *Organizacje szkolne i działalność uczniowska w Okręgu Szkolnym Brzeskim w okresie międzywojennym*, „Studia Łomżyńskie” 2001, nr 12, s. 103; A. Smolarczyk, *Szkolnictwo powszechne i oświata pozaszkolna w województwie poleskim w latach 1919–1939*, PAN, Warszawa 2014; A. Tomczyk, *Brześć – miasto, które wciąż gości w sercach naszych*, „Kresowe Stanice” 2008, nr 1 (40), s. 16–17.

Zbiórki:

- a) Kompanij /baterii/ honorowych z pocztami i orkiestrami na ul. Alei Kasztanowej u wylotu ul. Unii Lub. Do godz. 18:15 frontem do wiaduktu. Po przyjęciu pocztów sztandarowych przez kompanię honorowa 35 p.p kompania ta odmaszeruje wraz z pocztami i orkiestrą na Plac Traugutta.

Kompanie innych oddziałów pozostają na miejscu, aż do powrotu kompanii honorowej 35 p.p. wraz z pocztami i po przyjęciu pocztów sztandarowych wstępują na czoło nadchodzących własnych oddziałów.

- b) Oficerów i podoficerów nieprzydzielonych na ul. Wojewódzkiej (prawe skrzydło u wylotu ul. Wojewódzkiej na plac Traugutta) – do godz. 18:30.

Całość wymaszeruje na Plac Traugutta na mój rozkaz.

- c) Szkół i kursów pchor. (w kolejności: szkoła pchor. zaw. art. plotn., szkoła pchor. art. plotn. rez., dyw. Kurs pchor. rez. 30 pls. d.p.) na Alei Kasztanowej od wjazdu na wiadukt kołowy Brześć Centr. ze strony Twierdzy do ul. Unii Lub.

Za szkołami pchor. ustawią się oddziały wojskowe Garnizonu w kolejności – jak do przemarszu.

Ustawienie oddziałów wojskowych na trasie marszu /na Alei Kasztanowej/ do godz. 19:00.

Całość rusza na telefoniczny mój rozkaz. Aparaty na trasie założy komp. szkolna k. 4 b.tel. w myśl wskazówek Kier. Ref. Bezp. Garnizonu.

Dcy oddziałów dopilnują, by podana wyżej kolejność marszu była ściśle przestrzegana. W czasie marszu zachować przepisowe, regulaminowe odstępy między oddziałami.

Werble orkiestr 35 p.p. i 82 s.p.s grają dla całego przemarszu i w tym celu ustawiają się u wylotu ul. 3 Maja – jak normalnie orkiestry przy defiladzie.

Po przemarszu oddziały wojskowe odpływają: oficerowie i podofic. nieprzydzieleni – ul. Unii Lub.⁴⁹, Kościuszki na ul. Zygmun-

---

⁴⁹ Główna ulica przedwojennego Brześcia, tam znajdowały się gmachy urzędowe, kościoły, szkoły. Prowadziła od dworca kolejowego do Muchawca. Ulica Unii Lubelskiej (dziś ul. Lenina) to główna oś monumentalnej zabudowy Brześcia. Były przy niej zlokalizowane gmachy użyteczności publicznej. Zob. M. Pszczółkowski, *Architektura Brześcia nad Bugiem w latach II Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2014, t. 59, s. 5–32.

towską (oficerowie w lewo, podofic. w prawo), gdzie rozwiązują się. Oddziały wojskowe maszerują do ul. Jagiellońskiej skąd najkrótszą drogą odmaszerowują do swych koszar. Oddziały piechoty 35 p.p i 82 s.p.s. maszerują ul. Jagiellońską, Dąbrowskiego i Mickiewicza. Czoło wychodzi na ul. Unii Lub. po zakończeniu przemarszu.

d) Oddziałów P.W. z bronią i bez broni oraz organizacji paramilitarnych na prawym bulwarze ul. Mickiewicza.

Całość oddziałów P.W. prowadzi zastępca kier. okr. urz. WF. i PW⁵⁰.

e) Organizacji i cechów na lewym bulwarze ul. Mickiewicza.

f) Władz i urzędów państwowych oraz samorządowych – na ul. Pułaskiego.

g) Szkół i organizacji młodzieżowych na ul. Mickiewicza za organizacjami, cechami.

Ustawieniem oddziałów PW i organizacji paramilitarnych zajmie się oficer wyznaczony przez kier. Okr. Urz. WF i PW., a organizacji, związków, cechów – porządkowi wyznaczeni przez Komitet Miejski.

Sprawę przydziału pochodni dla oddziałów PW., organizacji paramilitarnych, załatwi kier. Okr. Urz. WF i PW. z władzami zainteresowanych organizacji.

Porządku dopilnuje dca 1 plut. żand. Brześć n. B. w porozumieniu z Komisariatem P.P.⁵¹. Dca 1 plut. Żand. Zamelduje się u Kier. Ref. Bezp. i Dysc. Garnizonu w dniu 17 bm. O godz. 8:15 po instrukcje.

Dnia 19 marca br.

3) Zbiórka oddziałów

O godz. 8:00 uroczyste zbiórki oddziałów w szyku pieszym ze sztandarami na dziedzińcach koszarowych, zdanie raportu dcy formacji oraz krótkie okolicznościowe przemówienie dowódcy.

Podczas zbiórek orkiestry grają tylko hymn narodowy przy przyjmowaniu i odprowadzaniu sztandaru. Poza tym orkiestry nie grają żadnych utworów nawet na przywitanie dowódcy.

Ubiór dla oddziałów – jak w dniu 18 bm. wieczorem.

4) Wręczenie broni oddziałom

---

⁵⁰ IX Okręgowy Urząd WF i PW funkcjonował w Dowództwie Okręgu Korpusu Nr IX. Okręgowym Ośrodkiem Wychowania Fizycznego przy 82 sps kierował kpt. adm. (piech.) M.W. Bidas; R. Rybka, K. Stepan, op. cit., s. 670–685.

⁵¹ Inspektorem Policji Państwowej w Brześciu w latach 1934–1939 był Władysław Małyśa.

Podczas zbiórek 35 p.p i 82 s.p.s. zostanie wręczona tym pułkom broń zakupiona przez pracowników kolejowych.

Szczegółowy program tych uroczystości został ustalony specjalnym rozkazem.

5) Nabożeństwa żałobne.

O godz. 10:00 zostaną odprawione w świątyniach wszystkich wyznań nabożeństwa żałobne.

W nabożeństwach tych wezmą udział:

a) W kościele farnym w mieście:

- 1) Dowódcy oddziałów, szefowie służb, komendanci, kierownicy, zarządcy składnic Garnizonu Brześć n. B.,
- 2) Delegacje w składzie: 1 ofic. sztab., 1 ofic. mł., 1 podofic. z pułków i samodzielnych batalionów,

Dowódcy formacyj (szefowie, komendanci, zarządcy) oraz delegacje ustawią się na ul. Unii Lub. przed kościołem o godz. 9:40 wg wskazówek Komendanta Miasta, gdzie oczekiwać będą przybycia Pana Generała Dowódcy O.K. IX.

b) W kościele garnizonowym w Twierdzy:

- 1) Wolni od służby żołnierze wyznania rz.-kat. z 35 p.p., 82 s.p.s. 30 pls.p.a.l., 4 b.panc.,
- 2) Delegacje w składzie: 1 ofic. sztab., 2 ofic. st., 2 ofic. mł. i 2-ch podofic. z 35 p.p. i 30 pls.p.a.l., 2 ofic. mł podofic. z 6 b.sap., 1 ofic. st., 1 ofic. mł i 2 podofic. z 9 szpit. Okręg.

Delegacje oczekują przed kościołem mego przybycia o godz. 9:50. Niezależnie od tego w kościele garn. w dniu 19 bm. o godz. 11 odprawione będzie nabożeństwo, w którym wezmą udział:

- 1) Wolni od służby żołnierze wyznania rz.-kat. oddziałów nie wymienionych pod b)
- 2) Pracownicy cyw. adm. wojsk. i rodziny wojskowych z Twierdzy,
- c) W kościele ewangelickim przy ul. Zygmuntońskiej⁵²:

---

⁵² W brzeskiej kaplicy, a potem kościele odbywały się nabożeństwa zarówno w dni ważne dla ewangelików (Dzień Reformacji 31 października), jak i z okazji różnych rocznic czy świąt państwowych (3 Maja, 11 Listopada), imienin prezydenta Ignacego Mościckiego, gen. Edwarda Śmigłego-Rydza czy marszałka Józefa Piłsudskiego. Zob. T. Otocki, *500 lat reformacji. Luteranie w Brześciu nad Bugiem, „Echa Polesia”* 2017, nr 4 (56), s. 26. Do końca lat 30. funkcjonowała w Brześciu kaplica przy ul. Unii Lubelskiej. Potem wzniesiono kościół pw. Wniebowstąpienia Pańskiego przy ul. Zygmuntońskiej. Od 1936 administratorem filiału luterńskiego był ks. Alfred Figaszewski (1899–1939), w 1935 został przydzielony do Dowództwa OK nr IX na stanowisko szefa duszpasterstwa wojskowego wyznania ewangelicko-augsburskiego.

- 1) Wolni od służby szeregowi wyznania ewangelickiego,
  - 2) Delegacja w składzie: 1 ofic. sztab., 1 ofic. st., 1 ofic. mł. i 3-ch podofic. – 82 s.p.s.
  - d) W soborze prawosławnym przy ul. Jagiellońskiej;
- delegacja w składzie: 1 ofic. sztab., 1 ofic. st., 1 ofic. mł. i 3-ch podofic. – z 4 b.panc.
  - e) W synagodze miejskiej przy ul. Dąbrowskiej:
    - 1) Wolni od służby szer. wyznania mojżeszowego,
    - 2) Delegacje w składzie: 1 ofic. sztab., 1 ofic. st., 1 ofic. mł. i 3-ch podofic. – z C.W.O.P.P.
- Przemarsze (defilady) po nabożeństwach – odwołuję.

Ubiór dla oddziałów i delegacji na nabożeństwa – garnizony służbowy, przy białej broni bocznej.

6) Pogadanki.

W godzinach popołudniowych – pogadanki w oddziałach poświęcone pamięci Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego.

Jako materiał do pogadań należy wykorzystać:

- „Żołnierz – obywatel” – wyd. W.I.N.O. (str. 267, 274, 282, 286),
- „Nauka obywatelska” – pogadanka nr 9⁵³.
- „Józef Piłsudski” – Stefana Pomarańskiego⁵⁴.
- „Józef Piłsudski” – Wacława Sieroszewskiego⁵⁵.
- Przezrocza do aparatu „Ornak” Nr 576, 577, 592 i 595.

7) Przemówienie Pana Prezydenta

O godz. 19:00 – transmitowane będzie przez Polskie Radio na wszystkie rozgłośnie polskie przemówienie Pana Prezydenta R.P. prof. Ignacego Mościckiego ku czci Wskrzesiciela Polski⁵⁶.

Dowódcy oddziałów i komendanci kadr zarządzają wysłuchanie tego przemówienia przez wszystkich podległych im żołnierzy, wolnych od służby, w świetlicach wzgl. na dziedzińcach koszarowych przy zainstalowanych tam głośnikach.

---

⁵³ *Nauka obywatelska (tematy do pogadań)*, nr 9, *Marszałek Piłsudski jako bohater narodowy*, WINO, Warszawa 1936.

⁵⁴ S. Pomarański, *Józef Piłsudski. Życie i czyny*, Księgarnia Gustawa Sztyllinga, Warszawa 1934.

⁵⁵ W. Sieroszewski, *Józef Piłsudski*, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Lwów 1938.

⁵⁶ Zob. Program radiowy, „Kurier Polski” 1939, nr 78, s. 11; *Prezydent Rzeczypospolitej zabierze głos w radjo w dniu 19 marca*, ibidem, s. 12. Treść przemówienia publikowano na łamach prasy: *Nie wiążemy naszej przyszłości z niczyją opieką. Mowa Prezydenta Rzplitej w dniu 19 marca 1939*, „Naród i Wojsko” 1939, nr 7, s. 2.

8) Wywieszenie flag państwowych.

Na czas od dnia 19 marca br. godz. 6:00 do dnia 20.III. br. godz. 6 – wywiesić flagi państwowe na budynkach wojskowych i zajmowanych przez wojsko.

9) Zarządzenia organizacyjne

a) Zarządzam w dniu 16 bm. o godz. 12:00 odprawę w Komendzie Miasta. W odprawie wezmą udział: dcy oddziałów, komendanci, szefowie służb, kierownicy i zarządcy składnic. Na odprawie tej omówiony będzie szczegółowy program i przebieg uroczystości związanych z obchodem Imienin Marszałków Polski.

Dcy oddziałów, komendanci, szefowie służb, kierownicy i zarządcy składnic zarządzają, by wszyscy im podlegli oficerowie i podofic. wolni od służby wzięli udział w uroczystościach w dniu 18 bm. wieczorem.

b) Dca 6 b.sap. zarządzi oblinowanie Placu Traugutta. Wyznaczony oficer zamelduje się u Kier. Ref. Bezp. Garn. W dniu 17 bm. godz. 8:30 po instrukcje.

c) Komendanci kadr 4 b.tel., 9 d.tab. i 9 szpit. Okręg. oraz zarządca składnicy nr 9 wyznaczą po 1 ofic., 1 podofic. na oficerów porządkowych. Wyznaczeni zameldują się w Komendzie Miasta (pokój Nr 7) dnia 17 bm. godz. 12:00 po instrukcje.

d) Naczelný lekarz Garnizonu wyznaczy lekarza z patrolem sanitarnym i sanitarką. Miejsce postoju – u wylotu ul. Staniewicza do ul. Unii Lub.

e) Dca 4 b.panc. zarządzi kursowanie zwiększonych składów pociągów kolejki fortecznej w dniu 18 bm. od godz. 17:00–21:00 oraz w dniu 19 bm. od godz. 9:00–12:00

W związku z przemarszem w dniu 18 bm. zamykam Aleję Kasztanową dla ruchu kołowego z Twierdzy i do Twierdzy od godz. 18:00–20:00. Ruch kołowy w tym czasie z Twierdzy do miasta i odwrotnie odbywać się będzie przez bramę Kobryńską i ul. Zamojskiego.

Rozkaz o obchodzenie Imienin marszałków Polski wydadzą dcy formacyj, jako jawny, podając w nim zarządzenie odnoszące się tylko do własnego oddziału.

Podstawa: Rozkaz M.S. Wojsk. Dep. Dow. Og. Nr 2090/Og. z dnia 2-III.br. i Rozkaz D.O.K. IX 175/Og. z dnia 6.III.br.

1 załącznik

Komendant Garnizonu

BUCZEK
płk art.

Starannie przygotowane pod kątem organizacyjnym uroczystości łączyły obchody ku czci Edwarda Śmigłego-Rydza z imieninami Józefa Piłsudskiego, Pierwszego Marszałka Polski. Dobrze służyły podkreśleniu, że był on:

największym bohaterem naszych czasów, największym Polski bu-downicznym, zwycięskim wodzem ostatniej wojny Polski z Rosją (...), wskrzesicielem odrodzonego wojska polskiego (...) czcimy w Nim wielkość zasług, wielkość trudów poniesionych dla Polski, wielkość wysiłków, których nie szczędził, ażeby krajowi samemu, ażeby narodowi polskiemu przywrócić chwałę, przywrócić dawną świetność i niezależny byt państwowy⁵⁷.

W ocenie Dowództwa Okręgu Korpusu IX w Brześciu nad Bugiem pod koniec lat 30. dało się zauważyć „cofanie się elementu polskiego”⁵⁸. Celem organizowanych uroczystości było więc nie tylko upamiętnienie obydwu marszałków, ale też oddziaływanie propagandowe, czemu sprzyjało przedstawienie marszałka Śmigłego-Rydza jako naturalnego sukcesora zmarłego poprzednika. Garnizon wywierał wpływ na postawy mieszkańców. Można więc powtórzyć słowa z roku 1928: „możemy z dumą powiedzieć, że mamy armię głęboko związaną z resztą społeczeństwa, wyczuwającą wszelkie prądy i dążenia całego narodu”⁵⁹.

---

⁵⁷ Socha (Wacław Lipiński), *Dlaczego świętujemy dzień imienin marszałka Piłsudskiego*, Wojskowy Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1929, s. 9.

⁵⁸ J. Kęsik, *Z działalności Komitetów Koordynacyjnych 1936–1939*, „Res Historica” 2013, nr 35, s. 119.

⁵⁹ „Korpus Poleski. Jednodniówka z okazji 10-lecia odzyskania niepodległości”, Brześć nad Bugiem 1928, s. 79.

Analiza powyższego materiału źródłowego nasuwa refleksję, że w roku 1939 uroczystości ku czci Józefa Piłsudskiego były znacznie skromniejsze niż obchody imienin jego następcy. Działo się tak nie tylko w Brześciu. Marszałek Edward Śmigły-Rydz zdecydowanie zdominował życie publiczne⁶⁰, co znalazło odbicie w rozmachu urządzanych obchodów.

Jolanta Załęczny, Rafał Jaźwiński

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe Obwodu Brzeskiego, fond 364, opis 1, dieło 67, k. 20–25.

Źródła drukowane

Dziennik Personalny Ministerstwa Spraw Wojskowych 1927, nr 5.
„Korpus Poleski. Jednodniówka z okazji 10-lecia odzyskania niepodległości”, Brześć nad Bugiem 1928.

W czwartą rocznicę zgonu Pierwszego Marszałka Polski J. Piłsudskiego, „Monitor Polski” 1939, nr 110, s. 1–3.

Związek Legionistów Polskich 1934–1936. Sprawozdanie Zarządu Głównego Związku Legionistów Polskich, Warszawa 1936.

Prasa

„Gazeta Polska” 1933, nr 78.

„Kurier Polski” 1939, nr 77, 78.

„Naród i Wojsko” 1939, nr 7.

„Wiarus” 1938, nr 12; 1939, nr 7, 33.

Opracowania

Bieszanow Władimir, *Polski czas w Brześciu nad Bugiem*, „Technika Wojskowa Historia” 2012, nr 5, <https://www.magnum-x.pl/arttykul/polskiczaswbrześciu> [dostęp: 15.02.2022].

Chechłowska-Lipińska Marta, *Rytuały periodyczne jako narzędzie integracji systemu „pomajowego”*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2013, nr 18, s. 60–77.

---

⁶⁰ O kulcie E. Śmigłego-Rydz zob. W.J. Wysocki, *Marszałek Edward Śmigły-Rydz. Portret Naczelnego Wodza*, Wydawnictwo Vipart, Warszawa 2009.

Chojnowski Andrzej, *Piłsudczycy u władzy. Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Ossolineum, Wrocław 1986.

Cichoracki Piotr, *Droga ku anatemie. Wacław Kostek-Biernacki (1884–1957)*, IPN, Warszawa 2009.

Cichoracki Piotr, *Legenda i polityka. Kształtowanie się wizerunku Marszałka Józefa Piłsudskiego w świadomości zbiorowej społeczeństwa polskiego w latach 1918–1939*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2005.

Cichoracki Piotr, *Z nami jest On. Kult Marszałka Piłsudskiego w Wojsku Polskim w latach 1926–1939*, Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Wrocław 2001.

Cutter Zdzisław Józef, *Saperzy II Rzeczypospolitej*, Stowarzyszenie Saperów Polskich, Warszawa 2005.

Dołgowski Andrzej, *Brześć nad Bugiem. Podróż w czasie 1919–1939*, Bellona, Warszawa 2016.

Fiutowski Tadeusz, *Zawsze zwycięski Marszałek Śmigły-Rydz*, Spółdzielcza Księgarnia Szkolna, Włocławek 1937.

Gaj Krzysztof M., *Polska broń pancerna w 1939 roku – organizacja wojenna i pokojowa jednostek*, Wydawnictwo Napoleon V, Oświęcim 2014.

Hein-Kircher Heidi, *Kult Piłsudskiego i jego znaczenie dla państwa polskiego 1926–1939*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2008.

Kęsik Jan, *Z działalności Komitetów Koordynacyjnych 1936–1939*, „Res Historica” 2013, nr 35, s. 107–128.

Kryska-Karski Tadeusz, Żurakowski Stanisław, *Generałowie Polski Niepodległej*, wyd. Editions Spotkania, Warszawa 1991.

Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej, red. J.M. Majchrowski, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1994.

Kusiak Franciszek, *Życie codzienne oficerów Drugiej Rzeczypospolitej*, PWN, Warszawa 1992.

Kusiński Bolesław, *Dlaczego czcimy dzień 19 marca*, Kolejowe Przystosowanie Wojskowe, Warszawa 1932.

Magdoń Jacek, *Żołnierz Niepodległości – Franciszek Kolbusz (1895–1940)*, „Dodatek Historyczny Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Rzeszowie” 2018, s. 3–4.

Majchrowski Jacek, *Silni – Zwarci – Gotowi. Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985.

Mirowicz Ryszard, *Edward Rydz-Śmigły, Działalność wojskowa i polityczna*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1991.

Nauka obywatelska (tematy pogadanek), WINO, Warszawa 1936.

Odziemkowski Janusz, *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1996.

Otocki Tomasz, *500 lat reformacji. Luteranie w Brześciu nad Bugiem*, „Echa Polesia” 2017, nr 4 (56), s. 24–29.

Ostanek Adam Adrian, *Jak świętować, to tylko z żołnierzami... Udział wojska w najważniejszych uroczystościach międzywojennego Stanisławowa (1919–1939), [w:] Po stronie pamięci i dialogu... Stanisławów i ziemia stanisławowska w dobie przemian społecznych oraz narodowościowych XIX i pierwszej połowy XX wieku, t. 1, Polityka wojskowość*, Stara Szuflada, Warszawa–Stanisławów 2017, s. 225–254.

Ostanek Adam Adrian, *Życie codzienne żołnierzy garnizonu lwowskiego w okresie międzywojennym*, „Przegląd Wschodni” 2016, t. 14, z. 2 (54), s. 373–422.

Pałaszewska Mirosława, *Imieniny Marszałka*, „Niepodległość i Pamięć” 1997, r. 4, nr 3 (9), s. 129–146.

Piętka Anna, *Organizacje szkolne i działalność uczniowska w Okręgu Szkolnym Brzeskim w okresie międzywojennym*, „Studia Łomżyńskie” 2001, nr 12, s. 89–105.

Pomarański Stefan, *Józef Piłsudski. Życie i czyny*, Księgarnia Gustawa Sztyllinga, Warszawa 1934.

Pszczołkowski Michał, *Architektura Brześcia nad Bugiem w latach II Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 2014, t. 59, s. 5–32.

Rybka Ryszard, Stepan Kamil, *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, t. 29. Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Biblioteka Jagiellońska, Kraków 2006.

Rzadkowolska Magdalena, *Działalność Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego w Łodzi w latach 1945–1948*, „Rocznik Archiwalno-Historyczny CAW” 2011, nr 4 (33), s. 140–166.

Sieroszewski Waław, *Józef Piłsudski*, Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Lwów 1938.

Smolarczyk Andrzej, *Szkolnictwo powszechne i oświata pozaszkolna w województwie poleskim w latach 1919–1939*, PAN, Warszawa 2014.

Socha (Waław Lipiński), *Dlaczego świętujemy dzień imienin marszałka Piłsudskiego*, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1929.

Szubański Rajmund, *4 Batalion Pancerny*, Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków 1996.

Śmigły-Rydz Edward, *Byście o sile nie zapomnieli. Rozkazy, artykuły, mowy 1904–1936*, wyd. Książnica Atlas, Lwów–Warszawa 1936.

Tomczyk Antoni, *Brześć – miasto, które wciąż gości w sercach naszych*, „Kresowe Stanice” 2008, nr 1 (40), s. 7–20.

Wielopolska Maria Jehanne, *Józef Piłsudski w życiu codziennym*, Główna Księgarnia Wojskowa, Kraków–Warszawa [1937].

Wysocki Wiesław Jan, *Marszałek Edward Śmigły-Rydz. Portret Naczelnego Wodza*, Wydawnictwo Vipart, Warszawa 2009.

Wyszczelski Lech, *Wojskowy Instytut Naukowo-Oświatowy (1934–1939)*, „Zeszyty Naukowe WAP” 1990, nr 2, s. 12–26.

Załączny Jolanta, *Tradycje patriotyczne elementem kształtowania zbiorowej świadomości historycznej w II Rzeczypospolitej*, Muzeum Niepodległości, Warszawa 2017.

Zawada Roman, *Opowieści żołnierskie o generale Śmigłym*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1936.

The Celebrations of “the Polish Marshals’ Name Days” in 1939 by the Example of the Celebration in the Brest Garrison (Source Material Analysis)

Keywords

Józef Piłsudski’s cult of personality, Commander-in-Chief, army, memory, Brest on the Bug

Abstract

The name day of Józef Piłsudski (19th of March), celebrated since the Polish Legions, contributed to the development of his cult and transformed into a unique celebration of which importance was being continuously underlined by the national institutions. Alongside the cult of Piłsudski, another cult started to form around Edward Śmigły-Rydz whose name day fell on 18th of March. The name days of both marshal Józef Piłsudski and, since 1937, marshal Edward Śmigły-Rydz, were solemnly celebrated by the army, the administration, and both social and political organisations. An example of such celebrations can be the ones held in the Brest Garrison in the year 1939, the course of which has been reconstructed based on archives.

Feierlichkeiten zum “Namenstag der polnischen Marschälle” im Jahr 1939 am Beispiel der Feierlichkeiten in der Garnison von Brest (Quellenanalyse)

Schlüsselwörter

Piłsudski-Kult, Oberbefehlshaber, Armee, Erinnerung, Brest-am-Bug

Zusammenfassung

Der Namenstag von Józef Piłsudski (19. März), der seit der Legionärszeit gefeiert wird, war Teil des Aufbaus seines Kultes und wurde zu einer Art Feiertag, dessen Stellenwert durch staatliche Institutionen verstärkt wurde. Neben dem Piłsudski-Mythos begann sich auch ein Kult um die Figur des Edward Śmigły-Rydz zu entwickeln, dessen Namenstag auf den 18. März fiel. Der Namenstag von Marschall Józef Piłsudski und ab 1937 auch von Marschall Edward Śmigły-Rydz wurde von der Armee, der Verwaltung und den gesellschaftlichen und politischen Organisationen feierlich begangen. Ein Beispiel dafür sind die Feierlichkeiten in Brest-am-Bug im Jahr 1939, deren Verlauf auf der Grundlage von Archivmaterial rekonstruiert wurde.

Празднование «Именин маршалов Польши» в 1939 году на примере торжеств в брестском гарнизоне (анализ источников)

Ключевые слова

культ личности Пилсудского, верховный главнокомандующий, армия, память, Брест-над-Бугом

Резюме

Именины Юзефа Пилсудского (19 марта), отмечавшиеся еще в период, когда он командовал Польскими легионами, стали частью формирования культа личности маршала и превратились в своеобразный праздник, ранг которого укреплялся государственной администрацией. Наряду с легендой Пилсудского начал формироваться культ личности Эдварда Смиглого-Рыдза, которого именины приходились на 18 марта. Именины маршала Юзефа Пилсудского, а с 1937 года и маршала Эдварда Смиглого-Рыдза, торжественно отмечались армией, органами государственной администрации и общественно-политическими организациями. В качестве примера можно привести торжества, состоявшиеся в 1939 году в Бресте-над-Бугом, ход которых был реконструирован на основе архивных материалов.